
К 135-ЛЕТИЮ СО ДНЯ РОЖДЕНИЯ ЯНКИ КУПАЛЫ И ЯКУБА КОЛАСА

ДА 135-ГОДДЗЯ З ДНЯ НАРАДЖЭННЯ ЯНКІ КУПАЛЫ І ЯКУБА КОЛАСА

TO THE 135th ANNIVERSARY OF THE BIRTH OF JANKA KUPALA AND JAKUB KOLAS

УДК 811.161.3'0+811.161.3'38

ДАСЛЕДАВАННЕ МОВЫ ТВОРАЎ ЯНКІ КУПАЛЫ І ЯКУБА КОЛАСА Ў 1920–50-я гг.

С. М. ЗАПРУДСКІ^{1*}

^{1*}Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, пр. Незалежнасці, 4, 220030, г. Мінск, Беларусь

Разглядаецца працэс зараджэння лінгвістычнага купалазнаўства і коласазнаўства як самастойных напрамкаў даследавання. Адзначана, што вывучэнне мовы твораў класікаў пачалося са спроб ацаніць яе як важны складнік мовы беларусаў у цэлым і праілюстраваць гісторыю станаўлення пісьмовай формы беларускай літаратурнай мовы. Паказана, што на працягу аналізаванага перыяду пераемнасць паміж даследаваннямі рознага часу фарміравалася з вялікай цяжкасцю: у першых выказваннях літаратуразнаўцаў пасляваенных гадоў пераважалі такія тэмы, як «Янка Купала і Якуб Колас – стваральнікі беларускай літаратурнай мовы» і «Мова твораў Я. Купалы і Я. Коласа ў яе сувязях з народнай мовай»; паступова ў працах лінгвістаў мова твораў пісьменнікаў стала разумецца як класічная, важная з пункта гледжання як гісторыі беларускай мовы, так і сучаснасці. Паколькі развіццё лінгвістычных купалазнаўства і коласазнаўства адбывалася пераважна ў рамках станаўлення арыентаванай на сучасную мову нарматыўнай беларускай лінгвістыкі, вывучэнне мовы класікаў як сучаснай мела выразны прыярытэт. Сцвярджаецца, што паступова ў даследаваннях мовы твораў Янкі Купалы і Якуба Коласа засвойваліся выпрацаваныя ў рамках беларускай сіхронічнай лінгвістыкі катэгорыі і падыходы, такія як кваліфікацыя пэўных слоў

Образец цитирования:

Запрудскі С. М. Даследаванне мовы твораў Янкі Купалы і Якуба Коласа ў 1920–50-я гг. // Часоп. Беларус. дзярж. ун-та. Філалогія. 2017. № 3. С. 5–18.

For citation:

Zaprudski S. M. The linguistic study of works of Janka Kupala and Jakub Kolas in 1920–50s. *J. Belarus. State Univ. Philol.* 2017. No. 3. P. 5–18 (in Belarus.).

Автор:

Сергей Николаевич Запрудский – кандидат филологических наук, доцент; доцент кафедры истории белорусского языка филологического факультета.

Author:

Siarhiej M. Zaprudski, PhD (philology), docent; associate professor at the department of history of Belarusian language, faculty of philology.
zaprudski@gmail.com

дыялектызмамі, русізмамі, паланізмамі і інш. Зроблена выснова пра тое, што прынцыповым момантам развіцця коласазнаўства і купалазнаўства ў пасляваенны час было імпліцытнае вылучэнне ў іх творчасці двух перыядаў – «пачатковага» і «асноўнага», – у рамках якіх адбывалася пэўнае здабыццё класікамі належнай кваліфікацыі (першы перыяд) і фарміраванне найбольш значных характарыстык іх мовы (другі перыяд).

Ключавыя словы: Янка Купала; Якуб Колас; гісторыя беларускага мовазнаўства; беларуская літаратурная мова; 1920–50-я гг.; метадалогія вывучэння мовы мастацкай літаратуры.

ИССЛЕДОВАНИЕ ЯЗЫКА ПРОИЗВЕДЕНИЙ ЯНКИ КУПАЛЫ И ЯКУБА КОЛАСА В 1920–50-х гг.

С. Н. ЗАПРУДСКИЙ¹⁾

¹⁾Белорусский государственный университет, пр. Независимости, 4, 220030, г. Минск, Беларусь

Рассматривается процесс зарождения лингвистических купаловедения и коласоведения как самостоятельных направлений исследования. Отмечено, что изучение языка произведений классиков началось с попыток оценить его как важную составляющую языка белорусов в целом и иллюстрировать историю становления письменной формы белорусского литературного языка. Указано, что на протяжении анализируемого периода преемственность между исследованиями разного времени формировалась с большим трудом: в высказываниях литературоведов послевоенных лет преобладали такие темы, как «Янка Купала и Якуб Колас – создатели белорусского литературного языка» и «Язык произведений Янки Купалы и Якуба Коласа в его связях с народным языком»; постепенно в работах лингвистов язык произведений писателей стал пониматься как классический, важный с точки зрения как истории белорусского языка, так и современности. Поскольку развитие лингвистических купаловедения и коласоведения происходило преимущественно в рамках становления ориентированной на современный язык нормативной белорусской лингвистики, изучение языка классиков в качестве современного имело четкий приоритет. Указано, что постепенно в работах о языке произведений Янки Купалы и Якуба Коласа усваивались выработанные в рамках белорусской синхронической лингвистики категории и подходы, такие как квалификация определенных слов диалектизмами, русизмами, полонизмами и др. Сделан вывод о том, что принципиальным моментом развития коласоведения и купаловедения в послевоенное время было имплицитное выделение в их творчестве двух периодов – «начального» и «основного», – в рамках которых происходило приобретение классиками надлежащей квалификации (первый период) и формирование наиболее значимых характеристик их языка (второй период).

Ключевые слова: Янка Купала; Якуб Колас; история белорусского языкознания; белорусский литературный язык; 1920–50-е гг.; методология изучения языка художественной литературы.

THE LINGUISTIC STUDY OF WORKS OF JANKA KUPALA AND JAKUB KOLAS IN 1920–50s

S. M. ZAPRUDSKI^a

^aBelarusian State University, 4 Niezaliežnasci Avenue, Minsk 220030, Belarus

The article deals with the origin of linguistic study of Kupala and Kolas' works as an independent research field. The first attempts to study the language of the classics evaluated their language as an important component of the national language as a whole; they also illustrated the history of the Belarusian language in its written form. It was very difficult to achieve continuity between studies of different times during the analysed period. In the post-war years the dominant subjects of literary scholars' studies were «Kupala and Kolas as the creators of the Belarusian literary language» and «The connection of the language in works of Kupala and Kolas with the vernacular language». Over time, the linguists began to define the language of the writers as a classic one, which was important both for the history of the Belarusian language and for the present time. The approach to study the classics' language as a modern one was a priority because the formation of Kupala and Kolas linguistic study was happening mostly during the development of the standard Belarusian language study that was modern language focused. The categories and approaches formulated by the Belarusian synchronic linguistics – for example defining certain words as dialectisms, Russicisms, Polonisms, etc. – were adopted in the studies about the language of Kupala and Kolas over time. It was an essential aspect of Kupala and Kolas study evolution in the post-war period to implicitly distinguish two

periods in their creative work, a beginning period and main period; the classics were mastering their skill during the first one and were forging major features of their language during the second one.

Key words: Janka Kupala; Jakub Kolas; the history of Belarusian linguistics; the Belarusian literary language; 1920–50s; the methodology of linguistic study of fiction.

Агляды вывучэння мовы твораў класікаў беларускай літаратуры Янкі Купалы і Якуба Коласа ў беларускім мовазнаўстве нешматлікія. У 1962 г. пад рэдакцыяй У. Анічэнкі і А. Жураўскага была апублікавана хрэстаматыя «Пісьменнік і мова», якая ўключала ўрывкі з розных, пераважна літаратурна-крытычных і літаратуразнаўчых, прац, у якіх разглядалася мова класікаў [1]. Адным з вынікаў юбілейных урачыстасцей пачатку 1980-х гг. была падрыхтоўка лінгвістычнай купалазнаўчай і коласазнаўчай бібліяграфіі [2]. У падручніку па гісторыі мовазнаўства Л. М. Шакуна ахарактарызаваны працы пра мову класікаў, пераважна манаграфічныя [3, с. 225–227]. У 2012 г. А. Прыгодзіч і М. Прыгодзіч зрабілі даклад аб мовазнаўчай купаліядзе, у якім разгледзелі прысвечаныя класіку працы ў рамках перыядаў, ахопленых у чатырох бібліяграфічных даведніках «Беларускае мовазнаўства»: 1825–1965, 1966–1975, 1976–1985 і 1986–1991 гг. [4].

Пачынальнікамі вывучэння мовы твораў класікаў беларускай літаратуры ў савецкі час былі Я. Карскі і В. Ластоўскі. У другой кнізе трэцяга тома манаграфіі «Беларусы» заснавальнік беларускай філалогіі пакінуў кароткія заўвагі наконт мовы некаторых пісьменнікаў. У прыватнасці, Я. Карскі адзначыў уласцівыя мове Я. Купалы «народнасць, удалы падбор выразаў», але адначасова зафіксаваў наяўнасць у творах паэта «малаўжывальных слоў, можна сказаць, правінцыялізмаў і нават вельмі рэдкіх слоў, якія не трапілі ў ніводзін слоўнік і не сустракаюцца ў выдадзеных да гэтага часу народных творах»¹ [5, с. 487]. Увагу аўтара манаграфіі прыцягнулі словы *адказеліца, баділь, вейка, дылёўка, задлякацца, зрэпіць, калматы, кнея, лунаць, мжака, патоля, праклінаны, пекацца, распаліць* «расплавіць», *рэха, сноўдацца*, а таксама кваліфікаваныя як паланізмы формы *выжэй* і *жыйма*. Пры гэтым Я. Карскі адзначыў, што мова вершаваных твораў Я. Коласа «чыста беларуская» [5, с. 514]. Услед аўтар паведаміў, што паланізмаў у мове Я. Коласа «амаль няма». У якасці малаўжывальных і больш рэдкіх слоў увагу даследчыка прыцягнулі лексемы *бомы, (в)окліч, калматы, сціпны, шолам* [5, с. 514–515].

Для адекватнай інтэрпрэтацыі меркаванняў Я. Карскага трэба ўлічваць як агульнае разуменне ім літаратурнай мовы і яе значэння для ацэнкі творчасці пісьменніка, так і месца, якое ён прадпісваў беларускай мове ў грамадскім жыцці. Заснавальнік беларускай філалогіі лічыў, што вартасць таго або іншага пісьменніка павінна ацэньвацца ў сувязі з тым, наколькі яго мова збліжаецца з народнай [5, с. 487]. Аднак, скептычна ацэньваючы перспектывы станаўлення беларускай літаратурнай мовы [5, с. 400], ён не прымаў выкарыстання ў ёй любых (вузкамясцовых або ненародных) з’яў, якія знаходзіліся па-за рамкамі звычайнага вясковага ўжывання. Асаблівасцямі светапогляду Я. Карскага трэба тлумачыць і яго спецыфічнае разуменне чысціні беларускай мовы, якую ён, праўдападобна, найперш суадносіў з адсутнасцю паланізмаў.

У рэцэнзіі на аповесць Я. Коласа «У палескай глушы» В. Ластоўскі сцвердзіў, што ў першай палове твора аўтар не здолеў пераадолець уплывы чужых моў, у выніку чаго ў гэтай частцы мова была «благой, нячыстай». Рэцэнзент прывёў 62 прыклады няправільнага, на яго думку, ужывання слоў, некаторых фразеалагізмаў і прыказак, абумоўленага пераважна ўздзеяннем рускай (38 выпадкаў) і польскай (15 выпадкаў) моў. Заўвагі В. Ластоўскага былі звязаны як з крытыкай слоў, пацверджанай практыкай далейшага нармавання беларускай мовы (*громка, калясо, настаяшчы, нядзеля* ‘тыдзень’, *паказацца* ‘здацца’, *праве* ‘амаль’, *спасобны, успець, цятрадзь, час* ‘гадзіна’, *часы* ‘гадзіннік’, *чаяць, яй-богу*), так і з негатывнай ацэнкай тых лексем, канструкцый і форм, якія ўкараніліся ў беларускай літаратурнай мове (*атласны, вопытны, зімні, недатыкальны, непасрэдны, рабочы, ружовы, стос, тарчаць, хвіліна*) [6].

Публікацыі Я. Карскага і В. Ластоўскага ў пэўным сэнсе можна кваліфікаваць як «процілеглыя», калі мець на ўвазе выкананне і ўстаноўкі, з якіх зыходзілі аўтары. Калі Я. Карскі ў рамках сваёй фундаментальнай працы ў самых агульных рысах ацаніў мову Я. Коласа, то В. Ластоўскі засяродзіўся толькі на матэрыяле аднаго твора. Аўтар манаграфіі «Беларусы» меў пэўныя перакананні адносна сацыяльнага прагрэсу беларускай мовы і глядзеў на яе пераважна «звонку», як дэскрыптывіст, у той час як апанаваны ідэяй афармлення «правільнай» версіі беларускай мовы (у 1924 г. яна вылілася ў вядомы слоўнік) В. Ластоўскі разглядаў мову твора Якуба Коласа ў значнай ступені «ўтылітарна», як прэскрыптывіст. Калі, публікуючы сваю працу на рускай мове за межамі Беларусі для рускамоўнага чытача і праз яго апелюючы да навуковай супольнасці «ў цэлым», Я. Карскі ацэньваў мову Я. Купалы і Я. Коласа ў значнай ступені з пункта гледжання носбіта рускай мовы, то В. Ластоўскі звяртаўся да сваіх беларускамоўных аднадумцаў у кантэксце, у якім ідэя патрэбы разбудовы беларускай мовы

¹ Тут і далей пераклад наш. – С. 3.

і яе грамадскага прагрэсу аспрэчванню не падлягала. Аб'ядноўвала абедзве працы тое, што, быўшы апублікаванымі ў Ленінградзе і Вільні, выказаныя ў іх меркаванні аўтараў не атрымалі друкаваных водгукаў у савецкай Беларусі 1920-х гг. Нягледзячы на тое, што ў рэцэнзій В. Ластоўскага змешчаны шэраг заўваг, якія адпавядалі пераважным падыходам 1920-х гг. да нармавання беларускай мовы ў дачыненні да канкрэтных з'яў, пры перавыданні аповесці «У палескай глушы» ў Мінску ў 1927 і 1928 гг. гэтыя заўвагі не былі ўлічаны.

Своеасаблівай разнавіднасцю вывучэння мовы твораў Я. Купалы і Я. Коласа стала ўключэнне ў прызначаны для практычнага ўжытку «Беларуска-расійскі слоўнік» 1926 г. некаторых слоў з укажаннем на тое, што яны выкарыстоўваліся ў тых або іншых творах названых аўтараў. Так, словы *казальніца* 'трыбуна'¹, *кром* 'акрамя', *крыўдзіцель*, *кудой*, *лыпнуць* (вачыма), *мальбішча* 'малельня', *маразаны*, *міжусобица*, *моц* 'многа', *няўглядзь* 'незаўважна', *паднявольнічы*, *перасягнуць*, *праклінань*, *прызьмо* 'частка валовай вупражы', *прымадзець* 'стаміцца', *сноваць*, *сноўдацца*, *спяхмурэць*, *умаіць* 'упрыгожыць зелянінай', *упрыгожыцца*, *цемрадзь*, *чарнабожнік* 'чараўнік', *цяпершчына*, *чужынішчына* і іншыя былі дадзены ў слоўніку са спасылкамі на творы Янкі Купалы. Лексемы *агон* 'хвост', *вяроза* 'мара', *кавалер*, *кажурьня*, *калматы*, *капарнуць* 'баднуць', *карчавіты* 'каржакаваты', *карыстаць* (з чаго?), *катушок* 'памянш. ад *катух*', *кірпа* 'нос', *клады* 'могілкі', *клёк* 'жыццёвая сіла; розум', *клыгат* 'разгойдванне', *коламаз* 'чалавек, які намазвае колы', *крыс* 'крысо', *крышан* 'кавалак', *кульнуцца*, *ласа*, *мардасіна*, *махнуша* 'галавешка', *мгліцца*, *мільгатнуць*, *мітусяніна*, *навідавоку*, *надаедна* 'надакучліва', *надарыцца*, *надзіманы* 'надзьмуты; фанабэрысты', *надзьмуты*, *назірачы* 'наглядчык', *налучыцца*, *настраёвы* 'поўны настрою', *нясчыслёны* 'незлічоны', *подслух* 'падсухоўванне', *пудка* 'пугліва', *скрыва* 'крыва', *спавазу* 'паважна, салідна', *ссябравацца*, *страхлівы* 'поўны страху', *стрынгаляваты* 'хударлявы', *стхарыцца* 'схавацца падобна да тхара', *сутанець* 'змяркацца', *талачэча*, *тухаль* 'тленне', *угнявіцца*, *узысканне*, *урымшчваць* 'цярпліва зносіць', *хібець* 'прыходзіць у заняпад', *цапстрыкі*, *цыркаць*, *чапалас* 'наганяй', *шалтатацца*, *шкнуць* 'пikнуць' – са спасылкамі на Якуба Коласа [7]. Укладальнікі інфармавалі пра тое, што іх слоўнік быў напісаны на працягу чатырох месяцаў, што не дало ім магчымасці «дакладна прааналізаваць кожнага пісьменніка і прыйшлося абмежавацца толькі некаторымі характэрнымі словамі»² [7, с. 4]. У слоўніку ў якасці купалаўскіх і коласаўскіх лексем былі пазначаны не толькі спецыфічна аўтарскія ўжыванні, якія складалі адзнаку ідыястылю пісьменнікаў, але і некаторыя звычайныя беларускія словы. Уключэнне ў лексікаграфічную працу спасылак на творы класікаў указвае на недастаткова нармалізаваны стан тагачаснага лексічнага складу беларускай літаратурнай мовы, недастатковы ўзровень яго даследаванасці, а таксама на моўную свядомасць, лінгвістычную рэфлексію і кампетэнтнасць укладальнікаў слоўніка. Зыходзячы з сучаснага разумення норм беларускай мовы, бадай, немагчыма растлумачыць вылучэнне ў слоўніку шляхам укавання на канкрэтных аўтараў пэўных – здавалася б, вельмі звычайных – слоў (*калматы*, *крыўдзіцель*, *міжусобица*, *навідавоку*, *ссябравацца*, *упрыгожыцца*) і наогул ўключэнне ў слоўнік некаторых лексем (*агон*, *назірачы*, *паднявольнічы*, *прызьмо*, *прымадзець*, *пудка*, *стхарыцца*, *тухаль*, *узысканне*, *урымшчваць*, *хібець*, *чапалас*, *шкнуць*). Але гэта магчыма зрабіць, калі прыняць пад увагу стан тагачаснай беларускай літаратурнай мовы і канкрэтныя задачы, якія стаялі перад яе кадыфікатарамі.

Пазіцыя М. Байкова ў дачыненні да мовы Я. Коласа можа быць удакладнена з улікам заўваг, выказаных ім у аглядзе прозы 1926 г. Разважаючы ў кантэксце гаворкі пра развіццё мастацкай прозы аб патрэбе фарміравання «дакладнай літаратурнай мовы, выяўлення асаблівасцей беларускай фразеалогіі і беларускага стылю»³, М. Байкоў сцвердзіў, што рэалізацыі гэтых задач перашкаджалі шматлікія пісьменніцкія «вольнасці», якія «ламалі стыль, націск, а часта і сэнс» [8, с. 203]. У кантэксце гаворкі пра культываваныя некаторымі паэтамі ў творчасці бессэнсоўныя «наборы слоў» М. Байкоў пакрытыкаваў спалучэнне *вогнемгненная крыніца*, ужытае Я. Коласам у паэме «Новая зямля». Крытык сцвердзіў, што ў аповесці «На прасторах жыцця», як і ў ранейшай прозе Коласа, «нямала русізмаў, русізмаў не ў сэнсе лексікі, а ў сэнсе фразеалогіі» [8, с. 208]. Крытычна, як залежны ад літаратурных стандартаў рускай мовы, М. Байкоў ацаніў ужытыя Я. Коласам у аповесці словазлучэнні *жаночае насенне*, *сцерці з твару зямлі*, *пакрыўджаны ў лепшых сваіх жаданнях*, *уцягнуцца ў работу* і прыйшоў да высновы аб тым, што «школай беларускай фразеалогіі проза Коласа быць не можа» [8, с. 208]. Калі мець на ўвазе літаратурнакрытычны характар публікацыі М. Байкова, які прадугледжваў вылучэнне высокіх творчых арыенціраў, і тую акалічнасць, што ў тагачаснай беларускай літаратуры былі пісьменнікі, аўтарскі сінтаксіс якіх мог выглядаць больш адметна ў параўнанні з пабудовай сказа ў творах Я. Коласа, то можна сказаць, што сужэнні М. Байкова былі цалкам прымальняныя.

¹ Тут і далей значэнні падаюцца ў адпаведнасці з тым, як яны былі раскрыты ў слоўніку.

² Цытаты прыводзяцца ў адпаведнасці з сучаснымі нормамаі арфаграфіі. – С. 3.

³ У духу тагачаснай тэрміналогіі слова «фразеалогія» ўжывалася М. Байковым у значэнні 'пабудова сказа', 'спалучэнне слоў'.

У другой палове 1920-х гг. даследаванне мовы твораў Я. Купалы і Я. Коласа стымулявала-ся ў тым ліку захадамі, звязанымі са святкаваннем 20-гадовых юбілеяў іх літаратурнай дзейнасці. У 1926–1928 гг. былі надрукаваны зборнікі «Якуб Колас у літаратурнай крытыцы» і «Янка Купала ў літаратурнай крытыцы», у якіх змешчаны артыкулы П. Бузука «Мова і правапіс твораў Якуба Коласа» і Л. Цвяткова «Янка Купала як перакладчык».

У артыкуле П. Бузука аўтара цікавіла, у якой меры ў розных выданнях твораў Я. Коласа былі адлюстраваны дыялектныя асаблівасці яго малой радзімы. Фармальна прысвечаны мастацкай літаратуры, на прыкладзе твораў Я. Коласа артыкул папраўдзе асвятляў гісторыю станаўлення пісьмовай формы беларускай літаратурнай мовы. Аўтар, аднак, каратка ахарактарызаваў таксама агульныя асаблівасці мовы класіка, сцвердзіўшы, што яго слоўнік вельмі багаты і што Я. Колас імкнецца пазбягаць форм дзеяпраметнікаў цяперашняга часу і прошлага часу незалежнага стану [9].

Артыкул Л. Цвяткова ўяўляў сабой першую спробу прааналізаваць перакладчыцкую іпастась Я. Купалы. Спецыяльную ўвагу Л. Цвяткоў звярнуў на ўжыванні, якія, на яго думку, адхіляліся ад беларускай мовы: *брацці* замест *брацця*, *Навагрод* 'Ноўгарад', *палудне* 'поўдзень', *пахваюць* замест *аруць*, *ружа* замест *рожа*, *дапець* замест *дапяць*, *незгаворны* замест *неслухмяны* і інш. [10].

У Заходняй Беларусі ў 1927–1928 гг. мова твораў класікаў стала прадметам увагі публікатара паэмы «Новая зямля» Я. Станкевіча [11, с. 34], а таксама ўкладальніка «Хрэстаматыі новай беларускай літаратуры (ад 1905 года)» І. Дварчаніна. У хрэстаматыі былі зроблены шматлікія моўныя каментарыі да надрукаваных у ёй твораў, пры гэтым аўтар падзяліў разгляданыя з'явы на два разрады: 1) словы, якія «не выклікаюць агульнага зацікаўлення, патрабуюць толькі выяснення для чытача як правінцыялізмы, барбарызмы, наогул маларазумелыя словы»; 2) словы, якія «тычацца агульнага ўжывання іх у беларускай літаратурнай мове і выклікаюць крытычны падыход да сябе» [12, с. 3].

Словы першага разраду каментаваліся ў падстаронкавых заўвагах. Да твораў Я. Коласа было дадзена 69 такіх заўваг, амаль палова з якіх тлумачыла патэнцыяльна малавядомыя школьнікам словы (*адрына*, *атака*, *аторак*, *барбара*, *венцер*, *вератнік*, *краты*, *магнат*, *парад*, *прыс*, *ром*, *фацэтны*, *шаты*, *шырыга* і інш.). У дзесяці выпадках трактаваліся сем слоў, якія разумеліся як русізмы (*грудзь*, *запраўскі*, *знароўка*, *луч*, *папракаць*, *прыдаўлены*, *ссуда*), сем заўваг былі прысвечаны шасці словам, якія кваліфікаваліся як паланізмы (*дрэва*, *змардавацца*, *крок*, *мара*, *расквітнець*, *срэбра*). Да твораў Я. Купалы было зроблена 228 каментарыяў. Як русізмы кваліфікаваліся словы *адвет*, *бадаць*, *белка*, *давіць*, *мір*, *нагайка*, *напрасна*, *но* (злучнік), *пазваць*, *паняць*, *пахань*, *пір*, *сазваць*, *скланіць*, *старык*, *сумаішэдшы*, *тапор*, *харавод*, *чахнуць* і інш. (34 ужыванні, 25 слоў; 15 % усіх выпадкаў каментавання); як паланізмы – *гвезда*, *дрэва*, *кашуля*, *кнея*, *ксьёнжска*, *мара*, *млечны*, *модлы*, *найсвятшы*, *недавярак*, *пакрыёма*, *паняверка*, *паішэніць*, *пекны*, *проша*, *прышлы* 'будучы', *свяцёны*, *срыбны* і інш. (24 ужыванні, 21 слова; 11 % усіх выпадкаў каментавання). Адносна вялікая колькасць дзеяслоўных форм (27 выпадкаў) тыпу *вуча*, *мусе*, *ходзе* былі прызнаны дыялектнымі («правінцыйнымі») [12, с. 250–273, 80–149]¹.

Словы другога разраду ў хрэстаматыі былі пазначаны ў тэкстах пры дапамозе зносак, якія раскрываліся ў спецыяльным раздзеле «Увагі». Ён складаўся з 19 пунктаў і трактаваў словы і формы *трымаць* і *дзяржаць*; *моц*, *мацней* і пад.; *надта*, *натта*; *жагнаць* і *благаслаўляць*; *енк*; *слуп*, *аслупець* і пад.; *быдла*; *тлумачыць*; *Владзімі(е)р*; *натхненне*; *скарга*; *пагарда*; *цуд*, *цудны* і інш.; *апавесць*, *апавядаць*; *пашчотны*; *абяцаць*; *упарты*; *воблака*; *вільготны* [12, с. 497–498].

Прызначаныя для адукацыйна-педагагічных мэт (вывучэнне літаратуры ў заходнебеларускіх школах), каментарыі І. Дварчаніна не толькі не разглядаліся ў працах па беларускай лінгвістыцы, але нават ніколі не былі ўключаны ў якую-небудзь лінгвістычную бібліяграфію. Заўвагі ўкладальніка хрэстаматыі сведчылі аб назапашванні беларускай прэскрыптыўнай лінгвістыкай 1920-х гг. філалагічнай аргументацыі, аб выпяванні агульных і канкрэтных крытэрыяў нарматыўнасці мовы, аб крышталізацыі як некаторых спецыфічна заходнебеларускіх ацэнак асобных з'яў, так і пэўных суб'ектыўных поглядаў І. Дварчаніна.

У 1930-я гг. выйшлі толькі дзве публікацыі, прысвечаныя мове Я. Купалы і Я. Коласа. У рамках падрыхтоўкі да святкавання 25-годдзя літаратурнай дзейнасці Я. Купалы тагачасны наркам асветы СССР А. В. Луначарскі апублікаваў у газеце «Известия» кароткія меркаванні пра ўклад паэта ў фарміраванне беларускай літаратурнай мовы, сцвердзіўшы, што «ў паступовую і магутную творчасць літаратурнай беларускай мовы Купала... прынёс свой слоўнік, свае звароты, сваю паэтычную музыку проста з сялянскіх глыбін, з цаліны народнай моватворчасці» [1, с. 123]. У артыкуле таксама былі падкрэслены чысціня і багацце мовы Я. Купалы, названай аўтарам «сапраўднай беларускай мовай».

¹Прыведзеныя падлікі не павінны ўспрымацца як цалкам дакладныя. Падобна да В. Ластоўскага, І. Дварчанін не браў пад увагу верагодных мастацкіх мэт выкарыстання тых або іншых слоў. Тым не менш адметнай здаецца тая акалічнасць, што і ў Я. Коласа, і ў Я. Купалы выпадкаў каментавання русізмаў сустракалася больш, чым выпадкаў каментавання паланізмаў.

У 1934 г. пад грыфам Інстытута мовазнаўства Беларускай акадэміі навук быў надрукаваны зборнік «Пісьменнік і мова». У ім змешчаны артыкул Г. М. Базыленка «Мова ранняй творчасці Якуба Коласа». Галоўная ўвага ў публікацыі ўдзялялася таму, як мова паэта фарміравалася і абумоўлівалася «складаным працэсам класовай барацьбы» [13]. Аўтар прыйшла да вывадаў аб тым, што «Колас вузка разумеў рэвалюцыю 1905 г.», што прыметнікі з суфіксам *-н* паэт ужываў там, дзе хацеў вызначыць «сацыяльна-маёмасны эквівалент свайго аб'екта», а мова класіка на першым этапе яго творчасці ўяўляла сабой «мову рэвалюцыйных мас дробнай буржуазіі» [13]. Насуперак таму, што ў артыкуле ўжываліся такія выразы і спалучэнні, як «лексічная сістэма ў творчасці Якуба Коласа», «стылістычны комплекс», «моўны комплекс», «моўны апарат», «сацыяльна-маёмасны эквівалент» і іншыя, яны не былі навукова акрэслены.

Якуб Колас сам выступіў у зборніку з вядомым артыкулам «Мова М. Лынькова па раману “На чырвоных лядах”» [14].

У нешматлікіх публікацыях 1930-х гг. ні ў якой меры не прысутнічалі спробы абаперціся на традыцыі вывучэння мовы Я. Коласа і Я. Купалы, выпрацаваныя ў 1920-я гг.

У 1943 г. К. Чорны выказаў меркаванне пра тое, што народныя пісьменнікі былі «пачынальнікамі і стваральнікамі новай літаратурнай беларускай мовы» [15, с. 493].

Увага да вывучэння мовы Я. Купалы і Я. Коласа аднавілася пасля вайны. Спецыфікай прац гэтага часу было тое, што яны амаль заўсёды рыхтаваліся ў адрыве ад купалазнаўчых і коласазнаўчых прац 1920–30-х гг.

Першыя пасляваенныя гады азнаменаваліся з'яўленнем артыкула П. Глебкі «Аб мове Янкі Купалы»: публікацыя была падрыхтавана на аснове даклада, агучанага на купалаўскіх чытаннях. Маладзейшы сучаснік Я. Купалы, паэт і драматург, які добра ведаў класіка асабіста, назіральнік за моўнымі працэсамі з пачатку 1930-х гг., кіраўнік групы акадэмічных супрацоўнікаў, якая рыхтавала руска-беларускі слоўнік, напісаў артыкул, у якім глыбока і, наколькі гэта было магчыма, падрабязна прааналізаваў галоўныя характарыстыкі мовы Я. Купалы.

Як сцвердзіў П. Глебкі, Я. Купала знаходзіўся на чале «тае групы нашых класікаў, якія заклалі асновы беларускай літаратурнай мовы і на працягу многіх гадоў працавалі для яе развіцця і ўдасканалення» [16]. Паводле аўтара, Я. Купала «сабраў і стварыў для нашай культуры велізарныя моўныя каштоўнасці» [16]. Вартасцю мовы класіка было названа тое, што ён выкарыстоўваў найлепшыя рэсурсы народнай лексікі і «вякамі выпрабаваныя сінтаксічныя збудаванні» [16]. Пад пяром П. Глебкі Я. Купала прадстаўляўся як «вялікі наватар» і «выдатны тварэц» літаратурнай мовы, чалавек, які надаваў беларускай мове «літаратурныя формы і ўстанаўліваў пэўныя каноны і нормы» [16].

У забяспечаных практычным матэрыялам частках артыкула ўвагу П. Глебкі прыцягнулі сінонімы, наватворы, рэдкія і старыя лексемы, словы, якія па прычыне моўнага развіцця 1930-х – першай паловы 1940-х гг. сталі разглядацца як дыялектызмы. Асобна П. Глебкі спыніўся на спецыфіцы прадстаўлення ў мове Я. Купалы дзеясловаў, у прыватнасці, адзначыў інфінітывы на *-ці* (*меці, марнеці, прыдбаці*) і *-ць* (тыпу *несць, грызць*), формы дзеясловаў цяперашняга часу ў 3-й асобе (тыпу *скосе, прыходзе, галосе*), зваротныя дзеясловы з постфіксам *-сь*, амаль поўную адсутнасць у мове дарэвалюцыйных твораў дзееспрыметнікаў незалежнага і залежнага стану цяперашняга часу. Насуперак таму, што ў поле зроку даследчыка трапілі таксама некаторыя словы, паходжанне якіх было вызначана як рускае ці польскае (*айчызна, брэдні, напасны, паглед, прыказанне, пяхух, рона, старшы, труд, ураг, хмура* ‘хмара’, *шар*), аўтар улічваў тую акалічнасць, што яны бытавалі ў беларускіх гаворках, і быў схільны разглядаць іх не як паланізмы ці русізмы, а як дыялектызмы («правінцыялізмы»). Пры гэтым П. Глебкі спецыяльна агаворваўся, што дыялектызмы ў большай ступені былі ўласцівыя таму часу дзейнасці класіка, калі яшчэ не існавала цвёрдых норм літаратурнай мовы. У такіх умовах, згодна з аўтарам, Я. Купала сягаў да разнастайных моўных сродкаў, «маючы на мэце даць больш шырокі выбар слоў для абазначэння таго ці іншага паняцця» [16]. Даследчык асцярожна суаднёс стан беларускай літаратурнай мовы пачатку стагоддзя з узроўнем яе развіцця ў сярэдзіне 1940-х гг. (час напісання артыкула), адзначыўшы, што яна «дагэтуль не нарматызавана» [16].

Значнасць публікацыі П. Глебкі абумоўлена тым, што ў ёй не толькі асвятляліся асаблівасці мовы Я. Купалы, але і рабіліся ацэнкі сучаснай (тагачаснай) літаратурнай мовы. Некаторыя з разгледжаных з'яў трактаваліся ў ракурсе верагоднага «далейшага практычнага развіцця беларускай мовы наогул» [16]. Аўтар меркаваў, што многія словы, якія адносяцца да дыялектызмаў, могуць у перспектыве стаць літаратурнымі. Такое выказванне можна ўспрымаць як спробу рэвізіі моўнай палітыкі 1930-х гг. з яе непамерным непрыманнем дыялектызмаў. Пішучы пра сінонімы тыпу *спяваць* і *пець*, *усюды* і *ўсюдых*, *касцы* і *касары*, П. Глебкі фактычна адзначаў праблему варыянтнасці моўных сродкаў, уласцівую не толькі мове твораў Я. Купалы, але і беларускай літаратурнай мове ў цэлым. Прывядзенне сінанімічных радоў тыпу *падаткі* і *налогі*; *рад*, *шэраг* і *шар*, з аднаго боку, паказвала на сінанімічныя адносіны паміж лексэмамі рознага

паходжання, з другога, – звяртала ўвагу на актуальныя для 1940-х гг. праблемы нармалізацыі беларускай мовы, звязаныя з неабходнасцю пазбаўлення ад дублетнасці [16].

У 1948 г. быў надрукаваны артыкул І. Мацвееўскага «Развіццё беларускай літаратурнай мовы за 30 год БССР» [17], які выклікаў вельмі вострую крытыку з боку К. Крапівы [18]. Сярод іншага У. Мацвееўскага разважаў пра лексічны ўклад Я. Купалы ў агульнанацыянальную мову. Ацэньваючы аб'ём слоўніка Я. Купалы, Я. Коласа, З. Бядулі і М. Багдановіча перыяду «Нашай нівы» ў памеры 22 тыс. лексем, аўтар адначасова сцвярджаў, што Я. Купала ў дарэвалюцыйны час увёў у беларускі лексікон каля 10 тыс. слоў¹ [17, с. 38–39]. Аўтар палічыў непрымальнай тую акалічнасць, што шэраг ужывальных у беларускай мове лексем у сувязі з тым, што яны былі аднолькавымі па значэнні і гукавым афармленні з рускімі, «звычайна прызнаюцца некаторымі нашымі філолагамі за русіцызмы» [17, с. 40]. Аўтар звярнуў увагу на тое, што пісьменнікі дарэвалюцыйнага часу лічылі дапушчальным нават у адным і тым жа творы ўжываць дзве розныя лексемы з адным значэннем – бліскую да рускай і беларускую, утвораную ад іншага кораня. У якасці доказу былі прыведзены наступныя рады: *абнімаць, абыймаць і абдымаць; абяднець і агалец; адзецца і апрануцца; адкрыць і адчыніць; аснова і падстава; астацца і застацца; аставіць і пакінуць; блудзіць і блукаць; балесць і хвароба; барэц, барацьбіт і змагар; бедаваць і гараваць; беспрытонны і беспрытульны; бітва, бойка і калатня; благі, кепскі і дрэнны; браток і брацец* (у творах Я. Купалы); *абарваны і абдраны; аблажыць і абкласці; абхадзіцца і абыходзіцца; абярнуць, перавярнуць і перакуліць; аглядаць і азіраць; адабраць і адняць; адарыць і абдараваць; адзічаць і адзічэць; адзвацца, адгуквацца і адклікацца; адкрыта і адчынена; апомніцца і апамятавацца* (у творах Я. Коласа). Не пагаджаўся І. Мацвееўскі з абавязковай дыферэнцыяцыяй членаў такіх пар як «рускае слова» vs «беларускае слова» і крытычна заўважаў, што пры падобнай класіфікацыі «значны процант слоўніка дарэвалюцыйных твораў Купалы, Коласа і Бядулі абвешчаецца русіцызмамі» [17, с. 40]. Канкрэтным аб'ектам крытыкі ў артыкуле стаў апублікаваны ў 1948 г. «Арфаграфічны слоўнік» М. Лобана і М. Судніка. Аўтар вылучыў у мове канца 1940-х гг. групу ўстарэлых слоў, у якую ўключаў і (не пазначанае як коласаўскае) слова *надзіманы* [17, с. 46]. Пры тым што аўтар падабраў матэрыял неакуратна і занадта прамалінейна проціпастаўляў члены многіх прыведзеных лексічных пар як уяўныя русізмы і арыгінальныя беларускія словы, яго заўвага наконце неабгрунтаванай кваліфікацыі многіх слоў у дарэвалюцыйных творах Я. Купалы і Я. Коласа як русізмаў была трапнай. Наяўны ў публікацыі І. Мацвееўскага рэфлексійны элемент, прысвечаны метадам і канкрэтным падыходам да вывучэння пэўных пытанняў купалазнаўства і коласазнаўства, палемічна скіраваны да лінгвістычнай супольнасці, – вельмі рэдкая з'ява ў тагачаснай беларускай лінгвістыцы.

У 1949 г. у Маскве была надрукавана манаграфія Я. Мазалькова «Янка Купала. Жыццё і творчасць», у якой атрымалі далейшае развіццё тэмы «Купала як стваральнік беларускай літаратурнай мовы» і «Купала як знаўца беларускай народнай мовы і паэзіі». Даследчык сцвярджаў, што да прыходу ў беларускую літаратуру Я. Купалы і Я. Коласа беларуская літаратурная мова «была недастаткова распрацавана, засмечана паланізмамі. Купала і Колас упершыню ўвялі ў літаратуру ўсё багацце размоўнай народнай мовы» [19, с. 5, 70, 74, 83].

З 1950 г. лінгвістычнае жыццё ў Беларусі заўважна ажывілася. Гэтай актывізацыі паспрыяў Я. Колас, які ў красавіку 1950 г. надрукаваў у газеце «Літаратура і мастацтва» вядомы артыкул «Развіццё і ўзбагачэнне беларускай мовы» [20]. Адначасова ў тым жа нумары газеты былі апублікаваны «Нагаткі пра беларускую літаратурную мову» П. Глебкі, у якіх сярод іншага сцвярджалася, што ў аснову беларускай літаратурнай мовы лёгка цэнтральны, мінскі, дыялект, а ў творчасці Я. Купалы і Я. Коласа «быў пакладзены пачатак выпрацоўкі той агульнанацыянальнай зразумеласці і нарматыўнасці, якія ўласцівы кожнай літаратурнай мове» [1, с. 116]. На думку П. Глебкі, праца класікаў у гэтым напрамку знайшла сваё завяршэнне толькі ў самы апошні час. У публікацыях П. Глебкі 1946–1950 гг. назіралася выразнае ўсведамленне таго, што здабыццё беларускай мовай характарыстык нарматыўнасці было працяглым працэсам.

У сувязі з арганізацыйнай разбудовай беларускай лінгвістычнай навукі ў 1951 г. у друку з'явіўся шэраг артыкулаў К. Крапівы з нагоды выступлення на мовазнаўчай арэне І. Сталіна. Падобна да сваіх папярэднікаў, новаабраны акадэмік звярнуў увагу на вялікі ўклад народных паэтаў у развіццё беларускай літаратурнай мовы, які здзейсніўся найперш дзякуючы выкарыстанню імі скарбаў народнай мовы.

Услед за П. Глебкам у якасці дыялектнай асновы літаратурнай мовы К. Крапіва вызначыў «цэнтральную, мінскую» гаворку. Ён заўважыў, што раней Я. Коласа крытыкавалі за русізмы, і прызнаў, што яны сапраўды сустракаюцца, «асабліва ў ранейшых творах» пісьменніка. У якасці недахопу мовы Я. Купалы К. Крапіва вылучыў паланізмы, якія сустракаліся «асабліва на першым этапе яго творчасці». Але, сцвердзіў К. Крапіва, пераканаўшыся, што яны не пашыраны ў беларускай мове, у пазнейшых выданнях паэт іх замяніў, адсеяўшы, такім чынам, словы тыпу *вальчыць, гвар, захэнцаць, зэмста, ксёнджа, нэндза, ружніца, шыдэрскі* [21, с. 153, 167].

¹ Абедзве лічбы, найперш другая, былі пастаўлены пад сумненне К. Крапівай.

Такім чынам, К. Крапівой быў прапанаваны падыход, згодна з якім лічылася, што мове класікаў на пачатковым этапе іх творчасці былі ўласцівы недахопы ў плане захавання норм літаратурнай мовы. У такой версіі, прымальнай з пункта гледжання псіхалогіі творчасці, не было месца для ўліку той акалічнасці, што літаратурная дзейнасць класікаў пачалася ў час, калі ні пастулаты такога паняцця, як «літаратурная мова», ні сама беларуская літаратурная мова яшчэ не былі сфарміраваны. Аднак, ацэнка мовы класікаў перыяду іх дарэвалюцыйнай творчасці з апорай на крытэрыі, сфармуляваныя ў 1930-я гг. ці нават пазней, прадугледжвала ў той або іншай ступені выкарыстанне своеасаблівага зваротнага працэсавання (выраз М. І. Талстога). У выкладанні К. Крапівы атрыбуецца ўплываў (у Я. Коласа – русізмы, у Я. Купалы – паланізмы) з’яўлялася схематычнай. Мадальнасць у дачыненні да абодвух творцаў была неаднолькавая. Калі ў адносінах да Я. Купалы імпліцытна прызнавалася, што на першым этапе ён не меў дастаткова вопыту ці матэрыялу, каб прыйсці да правільных высноў, то крытыка на адрас мовы Я. Коласа фактычна была адхілена. Так, К. Крапіва сцвердзіў, што «ніхто не скажа, што мова Якуба Коласа ад гэтага (запазычанняў. – С. 3.) робіцца не беларускай. Справа ў тым, што запазычаныя словы падпарадкоўваюцца ў яго ўсім законам беларускай граматыкі і таму не адчуваюцца як іншародныя. Мова Якуба Коласа – гэта сапраўды народная мова» [21, с. 167]. Такія аргументы не прызначаліся для навуковай дыскусіі, а насілі, хутчэй, дырэктыўна-аўтарытарны характар.

У адной са сваіх маскоўскіх публікацый 1951 г. К. Крапіва паведаміў, што ў бягучым годзе слоўнікавы сектар Інстытута мовазнаўства Акадэміі навук БССР збіраўся прыступіць да ўкладання картатэкі, для якой у першую чаргу павінны былі выкарыстоўвацца творы класікаў беларускай літаратуры. Вывучэнне моўнага багацця Я. Купалы і Я. Коласа і ўкладанне слоўніка іх мовы было кваліфікавана К. Крапівой як адна з актуальных задач беларускай лінгвістыкі¹ [22, с. 16, 18].

Лінгвісты пачатку 1950-х гг. выказвалі перакананне ў тым, што ў творах Я. Купалы і Я. Коласа змяшчаліся ўзоры беларускай літаратурнай мовы, а паспяховае іх даследаванне дало б магчымасць «правільна вызначыць шляхі яе развіцця ў мінулым» і паказала б на яе «магутны рост у сучасным» [24, с. 165]. Тым самым мова пісьменнікаў узводзілася ў ранг класічнай – важнай з пункта гледжання асэнсавання як нядаўняй гісторыі беларускай мовы, так і яе сучаснасці. У працы М. І. Жыркевіча, намінальна прысвечанай некаторым асаблівасцям сінтаксісу аповесці «Дрыгва», аўтар неаднаразова падкрэсліваў глыбокае веданне Я. Коласам народнага маўлення. Даследчык указаў на выяўленае на матэрыяле аповесці вялікае багацце «асноўнага слоўнікавага фонду», народныя словы, звароты, прыказкі, адзначыў умелае і памяркоўнае ўжыванне дыялектызмаў у мове галоўнага персанажа, выкарыстанне пісьменнікам «спаланізаванай мовы» пры абмалёўцы адмоўнага вобраза Васіля Бусыгі. У цэлым мова аповесці была ахарактарызавана як «надзвычайна прыгожая, сакавітая, высокамастацкая» [24].

Арганізацыйныя змены, звязаныя з аднаўленнем Інстытута мовазнаўства Акадэміі навук БССР, публікацыя артыкулаў Я. Коласа, П. Глебкі і К. Крапівы, якія на фоне прац папярэдняга часу вылучаліся сваёй канцэптуальнасцю, агульнае павышэнне цікавасці да праблем беларускай мовы і літаратуры і іншыя акалічнасці станоўча паўплывалі на падрыхтоўку новых прац у галіне лінгвістычнага купалазнаўства і коласазнаўства, якія ў 1950–60-я гг. сталі з’яўляцца штогадова. Порука з мовазнаўцамі на гэтым полі былі актыўнымі і некаторыя літаратуразнаўцы – даследчыкі твораў Я. Купалы і Я. Коласа.

Так, у артыкуле пра паэму «Новая зямля» (1950) і ў кнізе пра жыццё і творчасць Я. Коласа (1951) Ю. С. Пшыркоў ахарактарызаваў ролю класіка ў працэсе фарміравання літаратурнай мовы. Час дзейнасці класікаў, заўважыў аўтар, супаў з часам стварэння беларускай літаратурнай мовы «ў сучасных яе формах» [1, с. 115]. Роля Я. Коласа і Я. Купалы як стваральнікаў беларускай літаратурнай мовы, паводле Ю. Пшыркова, была абумоўлена іх арыентацыяй на народную творчасць. Пішучы пра мову Я. Коласа, аўтар спаслаўся на меркаванне Я. Карскага аб выключнай чысціні мовы пісьменніка і адсутнасці ў ёй «непатрэбных запазычанняў» [1, с. 115]. Аўтар прыйшоў да арыгінальнага вываду, заснаванага на аналізе мовы паэмы «Новая зямля», згодна з якім работа Я. Коласа над стварэннем літаратурнай мовы ішла «па лініі мастацка-лінгвістычнага сінтэзу гутарковай і пісьмовай беларускай мовы з моўнымі дасягненнямі другіх літаратур, у першую чаргу рускай і украінскай» [25, с. 74]. У гэтай выснове незразумела, якую – новую ці старую – пісьмовую мову мае на ўвазе аўтар. Можна было б думаць, што пад пісьмовай тут маецца на ўвазе мова XIX – пачатку XX ст., але ўслед Ю. Пшыркоў неабгрунтавана ўказваў на такую крыніцу лексікі паэмы, як... мова старажытных пісьмоўных помнікаў [25, с. 75]. Кідаецца ў вочы таксама тое, што аўтар абмінуў увагай польскі кампанент у мове класіка.

¹ Пачатак вывучэння мовы класікаў у Інстытуце мовазнаўства Акадэміі навук БССР, аднак, быў няпростым. Праз тры гады пасля гэтых паведамленняў у аглядным артыкуле М. Суднік са шкадаваннем інфармаваў, што ў пасляваенны час у інстытуце былі выкананы толькі дзве такія працы: «Нагляданні над стылем і лексікай паэмы “Новая зямля”» і «Фразеалагічныя выразы ў творчасці Я. Коласа». Першая з іх належала невядомаму аўтару і не была надрукавана. У аглядзе звярталася ўвага на тое, што абедзве названыя працы не давалі «поўнага ўяўлення аб мове і стылі» Я. Коласа [23, с. 20].

У манаграфіі В. В. Івашына «Янка Купала. Творчасць перыяду рэвалюцыі 1905–1907 гг.» аўтар адзначыў наяўнасць к часу выступлення класіка на літаратурнай арэне патрэбы ў нармалізацыі беларускай літаратурнай мовы, прызнаў, што паэт ужываў дыялектныя формы, але гэту акалічнасць даследчык тлумачыў перш за ўсё нераспрацаванасцю тагачаснай літаратурнай мовы. Асэнсаванне тэмы дыялектызмаў у творах Я. Купалы ў сітуацыі першай паловы 1950-х гг. у той або іншай ступені праецыравалася на тагачаснае разуменне дыялектнай (чытай: ненарматыўнай) лексікі ў беларускай літаратурнай мове ўвогуле. У дадатак да народнай мовы В. В. Івашын вылучыў такую крыніцу лексікі паэта, як літаратурная мова XIX ст. Аўтар прывёў прыклады народных слоў, якія пасля ўвядзення іх Я. Купалам у літаратурны зварот засталіся ў літаратурнай мове (*ахапак, думна, няслава, паследкі, па-толя, прыблуда, прысак, угнявіць, упадак*), і ўласна купалаўскіх наватвораў (*апрыгожыцца, звыродны, злалюдны, знячуць, нядольны, пражорнік, распеты*) [26, с. 173–176].

Заснавальнікамі сучаснай беларускай літаратурнай мовы лічыў класікаў А. А. Семяновіч, аўтар манаграфіі «Проза Якуба Коласа (дакастрычніцкі перыяд)». Даследчык сцвярджаў, што ў пачатку XX ст. у беларускай мове не існавала сталых літаратурных норм, таму Я. Коласу даводзілася ствараць іх у працэсе творчай практыкі. Невымернай заслугой народных паэтаў, паводле А. А. Семяновіча, з’яўляецца тое, што яны ўзнялі беларускую літаратурную мову да вышыні найбольш развітых літаратурных моў іншых народаў [27, с. 106–107].

Уклад у фарміраванне беларускай літаратурнай мовы Я. Купалы і Я. Коласа, з аднаго боку, і В. Дуніна-Марцінкевіча і Ф. Багушэвіча, з другога, параўнаў аўтар кнігі «Літаратурна-крытычныя артыкулы» А. Кучар. На думку даследчыка, розніца паміж імі была прынцыповая. Яна заключалася ў тым, што В. Дунін-Марцінкевіч карыстаўся «асноўным слоўнікавым фондам», аднак уносіў у беларускую мову шмат паланізмаў, а мова Ф. Багушэвіча пераважна абмяжоўвалася лексікай сялянскага побыту і часам была засмечана «правінцыялізмамі» [28, с. 107].

Павышаная ў параўнанні з сітуацыяй 1940-х гг. увага беларускіх вучоных да моўных аспектаў спадчыны класікаў беларускай літаратуры і лінгвістыкі ў цэлым, актыўнасць Я. Коласа у 1950 г. спрыялі таму, што ў працэсе падрыхтоўкі ў пачатку 1950-х гг. манаграфіі пра жыццё і творчасць класіка маскоўскі перакладчык і даследчык яго творчасці Я. Мазалькоў вылучыў спецыяльны лінгвістычны фрагмент. У 1952 г. у часопісе «Дружба народов» ён надрукаваў артыкул «Станаўленне беларускай літаратурнай мовы і творчасць Якуба Коласа». Для аўтара Я. Колас быў адным з несумненных заснавальнікаў беларускай літаратурнай мовы. Значную ўвагу Я. Мазалькоў удзяліў фарміраванню беларускай літаратурнай мовы ў яе суадносінах з пашыраным у Беларусі «асаблівым шляхецкім жаргонам», які ўжываўся ў асяроддзі «польскай і апалячанай беларускай шляхты» [29, с. 269]. Паводле аўтара, Я. Колас развіваў і ўдасканальваў беларускае мастацкае маўленне ў барацьбе супраць гэтага «буржуазна-шляхецкага жаргона» [29, с. 271]. Імкненню фарміраваць беларускую літаратурную мову з апорай на дадзеную моўную разнавіднасць у артыкуле была проціпастаўлена тэндэнцыя абапірацца на рускую мову і сродкі беларускага народнага маўлення. Многія ўведзеныя Я. Коласам і Я. Купалам формы літаратурнай мовы, сцвярджаў аўтар, былі створаны паводле ўзораў адпаведных форм рускай мовы. Сам зварот Я. Коласа і аўтараў XIX ст. не да старой беларускай пісьмовай мовы, а да народнага маўлення Я. Мазалькоў параўнаў са збліжэннем пісьмовай рускай мовы з маўленнем народных мас [29, с. 268, 276]. Дакоры на адрас Я. Коласа ва ўжыванні «русізмаў» (двукосіі Я. Мазалькова) былі адхілены са спасылкай на ацэнку мовы дарэвалюцыйных вершаў Я. Коласа Я. Карскім. У раннях творах пісьменніка былі моўныя недахопы, сцвярджаў аўтар, але пазней Я. Колас паслядоўна вызваляў свой слоўнік ад «яўных дыялектызмаў і паланізмаў». Прынцыпамі працы Я. Коласа па стварэнні беларускай літаратурнай мовы былі названы блізкасць да мовы народа і старанны мастацкі адбор з яе ўсяго самага лепшага. Творы класіка служаць для новых пакаленняў беларускіх пісьменнікаў «узорам правільнага, умелага выкарыстання багаццяў народнай мовы» [29, с. 271–273]. У суджэннях Я. Мазалькова можна вылучыць як адмоўныя, так і станоўчыя бакі.

З аднаго боку, у меркаваннях перакладчыка і літаратураведа выразна адчуваецца тэндэнцыя «перацягвання каната» з «польскага» на «рускі» бок. Наяўнасць у Беларусі «шляхецкага жаргону» была сфармулявана як своеасаблівая пагроза, а з’яўленне ў мове Я. Коласа любых з ліку пазней пераадоленых элементаў, звязаных з польскай мовай, лічылася шкодным, у той час як адмоўным рускім уплывам увагі не надавалася. Слова «паланізм» Я. Мазалькоў выкарыстоўваў у сваім артыкуле як звычайны лінгвістычны тэрмін, а аналагічнага паняцця «русізм» не прызнаваў, беручы яго ў двукосіі.

З другога боку, вылучэнне такой разнавіднасці моўнага спектра Беларусі, як «шляхецкі жаргон» і процістаўленне «заходняга» і «ўсходняга» вектараў развіцця беларускай літаратурнай мовы насуперак намерам аўтара міжволі магло даваць чытачу пэўнае ўяўленне аб ролі польскага кампанента ў мове Я. Коласа, а таксама аб значэнні польскай мовы для фарміравання беларускай літаратурнай мовы ў яе нядаўняй гісторыі.

Публікацыя 1952 г. фактычна на тую ж тэму беларускага мовазнаўцы Г. М. Базыленка дазваляе бачыць як падабенства яе падыходаў да трактоўкі сітуацыі Я. Мазальковым, так і розніцу паміж імі. У прыватнасці, Г. М. Базыленка высока ацаніла пастаноўку класікамі задачы «апрацоўкі роднай мовы народных мас». На думку даследчыцы, шляхі развіцця сучаснай беларускай літаратурнай мовы ўвогуле ў пэўнай ступені былі вызначаны «актыўнымі і творчымі адносінамі народных паэтаў Беларусі Якуба Коласа і Янкі Купалы да жывых працэсаў беларускай агульнанароднай мовы» [30, с. 27–28]. У творах класікаў, як сцвердзіла Г. М. Базыленка, найвыразней акрэслілася агульнанацыянальная норма беларускай мовы. Грунтуючыся на артыкуле Я. Коласа 1950 г., даследчыца адзначыла яго клопат аб прастаце, яснасці, дакладнасці, выразнасці, чысціні маўлення, адносіны да наватвораў і інш. Акрамя таго, Г. М. Базыленка ахарактарызавала коласаўскія параўнанні, звярнула ўвагу на выкарыстанне пэтам семантычна-стылістычных сінонімаў *таўкціся* (да *хадзіць*), *сячы языком* (да *гаварыць*), *лупіць* (да *біць у грудзі*), *гыркаяца* (да *сварыцца*), названых ёй «бытавымі», і інш [30, с. 32]. Значэнне Я. Коласа ў развіцці беларускай літаратурнай мовы, на думку даследчыцы, было абумоўлена «тым вялікім укладам, які ён унёс у самыя прынцыпы, метады і спосабы літаратурнага асваення ўсіх багаццяў агульнанароднай мовы» [30, с. 35]. У адрозненне, аднак, ад артыкула Я. Мазалькова, у публікацыі Г. М. Базыленка цалкам адсутнічала дыхатамія «польскае vs рускае»: словы «рускі» ці «польскі» ў ім увогуле не ўжываліся.

Падобна як і ў сваім артыкуле 1934 г., пры характарыстыцы ўкладу Я. Коласа ў фарміраванне беларускай літаратурнай мовы Г. М. Базыленка часам карысталася выразамі, якія без дадатковых тлумачэнняў маглі быць інтэрпрэтаваны па-рознаму, або наогул не паддаваліся строгім навуковым дэфініцыям («апрацоўка мовы народных мас», «творчыя адносіны да жывых працэсаў агульнанароднай мовы»).

Выказванні аўтараў пачатку 1950-х гг. аб тым, што Я. Купала і Я. Колас былі заснавальнікамі беларускай літаратурнай мовы, выклікалі стрымвальныя засцярогі з боку спецыяліста ў галіне гісторыі рускай літаратурнай мовы А. І. Яфімава, які выказаў меркаванне пра тое, што наўрад варта лічыць, нібыта ўсе заслугі ў стварэнні сучаснай беларускай літаратурнай мовы належаць толькі ім. На думку аўтара, можна было не сумнявацца ў тым, што ўдзел у фарміраванні беларускай літаратурнай мовы прымала і прымае «ўся беларуская грамадскасць на чале з лепшымі пісьменнікамі, грамадскімі дзеячамі, навукоўцамі, журналістамі, настаўнікамі, а таксама спецыялістамі-мовазнаўцамі» [31, с. 24].

Погляды на ролю Я. Коласа ў фарміраванні беларускай літаратурнай мовы ў 1954 г. былі таксама сфармуляваны літаратуразнаўцам М. Барсток [32]. Важным адрозненнем артыкула даследчыцы ад большасці папярэдніх прац было тое, што ў працэсе асэнсавання фарміравання літаратурнай мовы пачатку XX ст. М. Барсток аддала належнае не толькі рэсурсам народнай мовы, але і традыцыям беларускага пісьменства XIX ст. Ужо ананімная «Энеіда наывыварат», сцвярджала даследчыца, а таксама творы В. Дуніна-Марцінкевіча і К. Каліноўскага былі напісаны на агульнанароднай мове.

Наяўнасць у лексічным складзе беларускай пісьмовай мовы XIX ст. слоў, якія ў XX ст. маглі кваліфікавацца як русізмы, дала падставу М. Барсток для сцверджання аб тым, што новая беларуская літаратурная мова пастаянна ўзбагачалася за кошт рускай. Даследчыца зазначыла, што ў творах Я. Коласа «русізмы» ўяўляюць «значны пласт» лексікі: *ахваціць*, *бесканечны*, *быстра*, *гвозд*, *дзела*, *дзяржаць*, *жалець*, *зябнуць*, *крэпка*, *пахараніць*, *пачот*, *помач*, *радзіцца*, *разгавор*, *спор*, *строіць*, *скромны*, *труд* і інш. Аднак, будучы пашыранымі ў гаворках, гэтыя словы, паводле М. Барсток, не парушалі законаў беларускай мовы. Даследчыца разгледзела наватворы Я. Коласа, заўважыла, што ў творах пісьменніка ёсць «нязначная колькасць» паланізмаў і дыялектызмаў, сцвердзіла, што на працягу жыцця класіка яго мова зазнала «велізарныя змены» [32].

Хоць у артыкуле М. Барсток у мове твораў Я. Коласа вылучаліся і русізмы, і паланізмы, стаўленне да іх было неаднолькавае. Русізмы разглядаліся падрабязна, толькі ў станоўчым ракурсе, з прывядзеннем прыкладаў. Паланізмы згадваліся ў сувязі з тым, што іх уводзілі ў беларускую мову «нацыяналісты»; прыклады ўжываных Я. Коласам паланізмаў у артыкуле адсутнічалі.

У 1954–1959 гг. было надрукавана некалькі лінгвістычных і літаратуразнаўчых артыкулаў, прысвечаных моўным аспектам шэрагу канкрэтных твораў класікаў. Так, М. І. Жыркевіч апублікаваў працы аб мове паэмы «Над ракой Арэсай» і п'есы «Паўлінка» [33; 34]. Аповесць «Дрыгва» ў двух артыкулах разгледзеў А. М. Налівайка [35; 36]. Трылогія «На ростанях» і аповесць «На прасторах жыцця» прыцягнулі ўвагу літаратуразнаўцаў В. В. Казловай [37], С. Х. Александровіча [38], Ю. С. Пшыркова [39] і В. П. Жураўлёва [40]. Асобны раздзел пра мову быў вылучаны ў рамках манаграфіі Ю. С. Пшыркова «Трылогія Якуба Коласа “На ростанях”» [41, с. 186–212]. Матэрыял гэтых і іншых прац не толькі ўказвае на пашырэнне і паглыбленне ў другой палове 1950-х гг. даследавання мовы Я. Купалы і Я. Коласа, але і дазваляе зрабіць назіранні над асаблівасцямі развіцця таго сегмента тагачаснага беларускага мовазнаўства (часткова і літаратуразнаўства), які меў дачыненне да фарміравання

некоторых падыходаў, важных пры вывучэнні літаратурнай мовы. Звернем увагу на тое, у якой меры мова аналізаваных твораў успрымалася як аб'ект даследавання сінхроннай і дыяхроннай лінгвістыкі, як трактавалася рознымі даследчыкамі выкарыстанне класікамі дыялектнай лексікі і адлюстраванне ў іх творах некаторых моўных разнавіднасцей, якія адрозніваліся ад беларускай літаратурнай і народнай моў.

Найбольш ранні з пералічаных твораў – напісаная ў 1912 г. п'еса Я. Купалы «Паўлінка», найбольш позні – пачатая ў 1948 г. і завершаная ў 1954 г. трэцяя аповесць трылогіі Я. Коласа «На ростанях». У другой палове 1950-х гг., як і раней, пераважала даследаванне мовы названых твораў як сучаснай. Аднак у некаторых выпадках у выказваннях аўтараў ёсць больш ці менш выразныя дыяхранічныя аспекты або такія аспекты могуць быць здабыты з гэтых прац ускосна.

Так, напрыклад, пішучы пра створаную ў 1933 г. паэму Я. Купалы, М. І. Жыркевіч лічыў патрэбным нагадаць, што творы паэта з'яўляюцца сведчаннем таго, «як фарміравалася наша сучасная беларуская літаратурная мова, як яна рабілася паўнакроўнай, багатай» [33, с. 136]. Указваючы ў рамках гаворкі пра сінонімы на ўжыванні тыпу *на самым дзеле, жалезная дарога, пабеда* («замест перамога»), *строіць* («замест будаваць»), *аддзельна* («замест асобна»), *заўсягды* («замест заўсёды») [33, с. 143–144], аўтар, верагодна, меў на ўвазе, што для сучаснай мовы такое ўжыванне непрымальнае. Разглядаючы напісаную ў 1932–1933 гг. аповесць «Дрыгва», А. М. Налівайка сцвярджаў, што, ствараючы аповесць, Я. Колас абапіраўся на «існаваўшую ў той час літаратурную мову» [35, с. 148], з чаго можна зрабіць выснову аб тым, што мова першай паловы 1930-х гг. адрознівалася ад мовы сярэдзіны 1950-х гг., часу напісання артыкула.

Спецыяльныя экскурсы ў гісторыю 1920–30-х гг. знаходзім у манаграфіі Ю. Пшыркова. Для аўтара важным было ацаніць сітуацыю ў тагачасным літаратурным кантэксце, які сярод іншага ўключаў барацьбу з засмечваннем мовы мастацкай літаратуры «дыялектызмамі», «штучнымі наватворамі», «архаізмамі» і інш. Пры тым, што Ю. С. Пшыркоў вельмі часта апеляваў да стану рэчаў у рускай літаратуры, ён, тым не менш, імкнуўся аддаць належнае спецыфіцы беларускай сітуацыі. Так, аўтар звярнуў увагу на тое, што перад беларускімі пісьменнікамі ў 1920-я гг. стаяла задача пашырэння лексічнага складу мовы. Народныя паэты Беларусі, сцвярджаў Ю. С. Пшыркоў, на адрозненне ад А. Пушкіна ці М. Горкага, не мелі магчымасці абапірацца на багатыя традыцыі кніжнай мовы, таму ў іх задачу ўваходзіла не збліжэнне літаратурнай мовы з гутарковай, а наданне літаратурнай мове якасці багатай мовы [41, с. 190, 195]. У працы Ю. С. Пшыркова ўпершыню – хоць і без называння прозвішчаў, з неадпаведнай інтэрпрэтацыяй і звычайна без указання на дакладныя крыніцы – рабіліся спасылкі на некаторыя факты беларускай лінгвістычнай рэфлексіі і літаратурнай крытыкі 1920-х гг.

Дыяхранічныя аспекты прысутнічалі ў публікацыі С. Х. Александровіча, прысвечанай новай рэдакцыі дзвюх першых аповесцей трылогіі «На ростанях», зробленай у 1955 г. Аўтар паказаў, што ў працэсе моўнай дапрацоўкі напісаных у 1921–1927 гг. аповесцей класік выпраўляў дыялектызмы і рускія словы [38].

Прыводзячы выраз *маніцца трох гасцей быць* з першай рэдакцыі п'есы «Паўлінка», пішучы пра трапную характарыстыку ў п'есе «тыповага жаргону дробнай шляхты, якая пагарджала жывой народнай беларускай мовай» [34, с. 78], М. Жыркевіч апеляваў да ўжывання і спасылкі на рэаліі, якім ужо не было месца ў абставінах канца 1950-х гг.

Аднак з-за агульнай пазітыўнай устаноўкі пры даследаванні мовы твораў класікаў дзейнічаў селектыўны падыход, згодна з якім тым з'явам, якія былі пашыраны ў ранні перыяд творчасці, але пазней выйшлі з ужытку, увага амаль не надавалася. У тых рэдкіх выпадках, калі падобныя з'явы ўсё ж траплялі ў поле зроку даследчыкаў, увага на іх не канцэнтравалася, яны маглі інтэрпрэтавацца без прамога ўказання на тое, што яны сведчаць пра наяўнасць у мове твораў класікаў пэўнага «перажытачнага» пласта.

Улік дыяхранічных аспектаў пры звароце да аднаго і таго ж твора часам мог прыводзіць некаторых даследчыкаў да неаднолькавых высноў у параўнанні з аўтарамі, якія гістарычныя ракурсы пад увагу не бралі. Так, напрыклад, на фоне ацэнак аб пазітыўным стаўленні Я. Коласа да выкарыстання рэгіянальнай лексікі [25, с. 168; 37, с. 95–96; 40, с. 244] звяртае на сябе ўвагу кваліфікацыя А. М. Налівайкі, згодна з якой у працэсе напісання аповесці «Дрыгва» яе аўтар выявіў «выключную асцярожнасць» у адносінах да дыялектызмаў [35, с. 151]. На адрозненне ад іншых даследчыкаў, А. М. Налівайка ўлічваў гістарычны фон напісання аповесці, якому была ўласцівая барацьба з ужываннем дыялектызмаў у мастацкай літаратуры; даследчык таксама ўзяў пад увагу фармуляванне Я. Коласа прыблізна ў той жа час крытычных заўваг у сувязі з ужываннем дыялектызмаў на адрас М. Лынькова [42, с. 98]. Паколькі, аднак, кампанія барацьбы з дыялектызмамі ў першай палове 1930-х гг. была моцна ідэалагізаванай, пастолькі можна меркаваць, што ў дадзеным выпадку розніца ў інтэрпрэтацыях

з’явілася дзякуючы не столькі ўліку гістарычных ракурсаў, колькі большай апоры на сфармуляваныя ў 1930-я гг. ідэалагічныя ўстаноўкі.

У канцы 1950-х гг. моўныя аспекты драматургіі Я. Купалы коратка былі разгледжаны ў манаграфіі літаратуразнаўца М. Яроша [43]. Аўтар прыйшоў да вываду аб тым, што купалаўскай драматургіі належыць значная роля ў працэсе станаўлення беларускай літаратурнай мовы, ва ўзбагачэнні яе слоўніка і замацаванні граматычных норм. Аўтар асабліва вылучыў такую характарыстыку мовы п’есы «Паўлінка» і сцэнічнага жарта «Прымакі», як іх народнасць. Мова персанажа п’есы «Паўлінка» Адольфа Быкоўскага разгледжана ў манаграфіі глыбей, чым у ранейшай працы лінгвіста М. Жыркевіча. Калі апошні акцэнтаваў увагу на адмоўных характарыстыках гэтага персанажа і яго мовы («нікчэмны чалавек», «сумесь перакручаных на свой лад іншамоўных, польскіх, прастамоўна-грубых беларускіх і рускіх слоў»), то М. Ярош адзначыў шырэйшы маўленчы рэпертуар А. Быкоўскага ў залежнасці ад розных камунікатыўных сітуацый, у якім было месца і чыстай беларускай мове.

Мове галоўнай гераіні п’есы ў манаграфіі М. Яроша прыпісаны такія атрыбуты, як «чаруючая прыгажосць». Пэўная ўвага ўдзелена даследчыкам моўнаму рэдагаванню п’есы «Паўлінка» ў чарговых яе выданнях, выкліканаму ў тым ліку развіццём літаратурнай мовы [43, с. 43, 143–144]. У апошнім выпадку заўважаецца істотная розніца з падыходам М. Жыркевіча, які быў схільны тлумачыць моўныя дапрацоўкі п’есы не столькі зменамі моўных канонаў, колькі жаданнем аўтара індывідуалізаваць мову дзеючых асоб [34, с. 77].

Аналізуючы станаўленне беларускай літаратуры, А. Адамовіч вылучыў у Я. Коласа «незвычайнае, непаўторнае» багацце сінанімікі, блізкую да фальклорнай манеру апавядання і яго ўклад у станаўленне мовы мастацкай прозы, а праз яе і ў літаратурную мову ў цэлым [1, с. 140, 144]. Паводле даследчыка, да з’яўлення Я. Коласа паняцце «літаратурная мова» азначала найперш «паэтычная мова» [1, с. 146]. Да яго прыходу ў літаратуру задача «ўздыму і эстэтызацыі новых пластоў бытавой беларускай мовы», «шырокага сінтэзавання бытавых, фальклорных, паэтычных, газетна-палітычных і іншых стыляў мовы» яшчэ не была вырашана [1, с. 146].

Пачаўшыся з агульнага вызначэння якасці мовы твораў Я. Купалы і Я. Коласа, спроб ацаніць яе як важны складнік мовы беларусаў у цэлым і праілюстраваць гісторыю станаўлення пісьмовай формы беларускай літаратурнай мовы, на працягу 1920–50-х гг. вывучэнне мовы класікаў беларускай літаратуры прайшло значны шлях і пачало афармляцца ў самастойны напрамак даследаванняў. На працягу аналізаванага перыяду пераемнасць паміж працамі рознага часу фарміравалася з вялікай цяжкасцю. Пераважнымі тэмамі першых выказванняў літаратуразнаўцаў пасляваенных гадоў былі «Я. Купала і Я. Колас як стваральнікі беларускай літаратурнай мовы» і «Мова твораў Я. Купалы і Я. Коласа ў яе сувязях з народнай мовай». Паступова ў працах лінгвістаў мова твораў пісьменнікаў стала падавацца як класічная, важная з пункта гледжання як гісторыі беларускай мовы, так і сучаснасці. Паколькі развіццё лінгвістычнага купалазнаўства і коласазнаўства адбывалася пераважна ў рамках станаўлення арыентаванага на сучасную мову нарматыўнага беларускага мовазнаўства, вывучэнне мовы твораў класікаў як сучаснай мела выразны прырытэт. Паступова працы пра мову твораў Я. Купалы і Я. Коласа засвойвалі выпрацаваныя ў рамках беларускай сінхранічнай лінгвістыкі катэгорыі і падыходы, такія як кваліфікацыя пэўных слоў «дыялектызмамі», «русізмамі», «паланізмамі» і інш. Прынцыповым момантам развіцця коласазнаўства і купалазнаўства ў пасляваенны час было імпліцытнае вылучэнне двух перыядаў, «пачатковага» і «асноўнага», у рамках якіх адбывалася пэўнае здабыццё класікамі належнай кваліфікацыі (першы перыяд) і фарміраванне найбольш значных характарыстык іх мовы (другі перыяд).

Бібліяграфічны спасылкі

1. Пісьменнік і мова. Хрэстаматыя. Мінск : Выдавецтва Міністэрства вышэйшай, сярэдняй спецыяльнай і прафесійнай адукацыі БССР, 1962.
2. Рамановіч Я. М. Бібліяграфія прац, прысвечаных вывучэнню мовы Янкі Купалы і Якуба Коласа // Беларус. лінгвістыка. 1983. Вып. 22. С. 95–104.
3. Шахун Л. М. Гісторыя беларускага мовазнаўства. Мінск : Універсітэцкае, 1995.
4. Прыгодзіч А., Прыгодзіч М. Лінгвістычная Купаліяна // Мова – літаратура – культура : VII Міжнар. навук. канф., прысвеч. 130-годдзю з дня нараджэння Янкі Купалы і Якуба Коласа (Мінск, 27–28 верас. 2012 г.). Мінск, 2012. С. 198–202.
5. Карский Е. Ф. Белорусы : в 3 т. Минск : БелЭн, 2007. Т. 3, кн. 2.
6. [Ластоўскі В.] [Рэцэнзія] // Крывіч. 1923. № 4. С. 60–64. Рэц. на кн. Т. Гушча. У палескай глушы. Вільня, 1923.
7. Байкоў М., Некрашэвіч М. Беларуска-расійскі слоўнік. Мінск : Дзяржаўнае выдавецтва Беларусі, 1926.
8. Крывіч М. Наша проза за 1926 год // Полымя. 1927. № 4. С. 202–211.
9. Бузук П. Мова і правапіс твораў Якуба Коласа // Якуб Колас у літаратурнай крытыцы. Мінск, 1926. С. 132–149.
10. Цвяткоў Л. Янка Купала як перакладчык // Янка Купала ў літаратурнай крытыцы. Мінск, 1928. С. 224–259.
11. Запрудскі С. М. Моўнае рэдагаванне ў Беларусі ў 1920-я гг. як сацыяльная практыка і лінгвістычная рэфлексія // Весн. БДУ. Сер. 4, Філалогія. Журналістыка. Педагогіка. 2015. № 3. С. 29–35.

12. Дварчанін І. Хрэстаматыя новай беларускай літаратуры (ад 1905 года). Вільня : Беларускае выдавецкае таварыства, 1927.
13. Базыленка А. Мова ранняй творчасці Якуба Коласа // Гісторыя беларускага мовазнаўства 1918–1941 : хрэстаматыя для студэнтаў філал. фак. : у 2 ч. Мінск, 2008. Ч. 2. С. 31–43.
14. Колас Я. Мова М. Лынькова па раману «На чырвоных лядах» // Збор твораў : у 20 т. Мінск, 2012. Т. 17 : Публіцыстыка. 3 архіўных матэрыялаў. Нарысы. Літаратурная крытыка. С. 346–353.
15. Чорны К. Янка Купала // Збор твораў : у 8 т. Мінск, 1975. Т. 8 : Публіцыстыка 1923–1944. Дзёнік. Летапіс жыцця і творчасці. С. 485–495.
16. Глебка П. Аб мове Янкі Купалы // Літаратура і мастацтва. 1946. 10 жн.
17. Матвеев І. К. Развіццё беларускай літаратурнай мовы за 30 год БССР // Савец. школа. 1948. № 6. С. 37–51.
18. Крапіва К. Шкодная блытаніна ў пытаннях мовы // Збор твораў : у 5 т. Мінск, 1976. Т. 5 : Нарысы, артыкулы, пераклады. С. 133–140.
19. Мозольков Е. Янка Купала. Жизнь и творчество. М. : Советский писатель, 1949.
20. Колас Я. Развіццё і ўзбагачэнне беларускай літаратурнай мовы // Збор твораў : у 20 т. Мінск, 2012. Т. 17 : Публіцыстыка. 3 архіўных матэрыялаў. Нарысы. Літаратурная крытыка. С. 561–565.
21. Крапіва К. Аб некаторых пытаннях беларускай мовы // Збор твораў : у 5 т. Мінск, 1976. Т. 5 : Нарысы, артыкулы, пераклады. С. 150–169.
22. Крапіва К. К. Сталинское учение о языке и белорусская лингвистика // Вестн. Акад. наук СССР. 1951. № 6. С. 13–20.
23. Суднік М. Р. Важнейшие задачи белорусского славянского языковедения // Пр. Ин-та славяноведения Акад. наук БССР. 1954. Вып. 2. С. 5–24.
24. Жыркевіч М. І. Аб некаторых стылістычных асаблівасцях сінтаксісу апавесці Я. Коласа «Дрыгва» // Уч. зап. БГУ (Юбилейный выпуск). 1951. С. 165–176.
25. Пишурко Ю. С. Якуб Колас. Жыццё і творчасць. Мінск : Выдавецтва Акадэміі навук БССР, 1951.
26. Івашын В. В. Янка Купала. Творчасць перыяду рэвалюцыі 1905–1907 гг. Мінск : Выдавецтва Акадэміі навук БССР, 1953.
27. Семановіч А. А. Проза Якуба Коласа (дакастрычніцкі перыяд). Мінск : Выдавецтва Акадэміі навук БССР, 1953.
28. Кучар А. Літаратурна-крытычныя артыкулы. Мінск : Дзяржаўнае выдавецтва БССР, 1953.
29. Мозольков Е. Становление белорусского литературного языка и творчество Якуба Коласа // Дружба народов. 1952. № 3. С. 267–276.
30. Базыленка А. М. Роля Якуба Коласа ў развіцці беларускай літаратурнай мовы // Весці Акад. наук БССР. 1952. № 6. С. 27–36.
31. Ефимов А. И. Некоторые вопросы развития русского литературного языка XIX – начала XX вв. // Вопр. языкознания. 1953. № 4. С. 22–42.
32. Барсток М. Якуб Колас і праблемы беларускай літаратурнай мовы // Полымя. 1954. № 3. С. 131–143.
33. Жыркевіч М. І. Аб народнасці мовы паэмы Я. Купалы «Над ракой Арэсай» // Уч. зап. БГУ. 1954. Вып. 18. Сер. филол. С. 135–147.
34. Жыркевіч М. І. Аб мове камедыі Я. Купалы «Паўлінка» // Даследаванні па беларускай і рускай мовах. Мінск, 1958. С. 69–80.
35. Налівайка А. М. Стыль і мова апавесці Якуба Коласа «Дрыгва» // Полымя. 1956. № 4. С. 143–151.
36. Налівайка А. М. Выяўленчыя сродкі апавесці Якуба Коласа «Дрыгва» // Уч. зап. Мин. гос. пед. ин-та. 1956. Вып. VI. С. 73–88.
37. Казлова О. В. Аб некаторых мастацка-стылявых і моўных асаблівасцях палескіх апавесцей Я. Коласа // Уч. зап. БГУ. 1956. Вып. 27. Сер. филол. С. 89–112.
38. Александрович С. Пятрабавальнасць мастака // Літаратура і мастацтва. 1956. 21 студз.
39. Пишурко Ю. С. Апавесць Якуба Коласа «На прасторах жыцця» // Беларуская літаратура: даследаванні і публікацыі. Мінск, 1958. Т. 1. С. 116–130.
40. Жураўлёў В. П. Моўная характарыстыка герояў трылогіі «На ростанях» // Вялікі пясняр беларускага народа : зб. арт. Мінск, 1959. С. 229–245.
41. Пишурко Ю. С. Трылогія Якуба Коласа «На ростанях». Мінск : Выдавецтва Акадэміі навук БССР, 1956.
42. Налівайка А. М. Апавесць Якуба Коласа «Дрыгва». Мінск : Дзяржаўнае выдавецтва БССР, 1959.
43. Ярош М. Г. Драматургія Янкі Купалы. Мінск : Выдавецтва Акадэміі навук БССР, 1959.

References

1. [Writer and language] : a reader. Minsk : Vydavectva Ministjerstva vyshhejšhaj, sjarjednaj specyjal'naj i prafesijanal'naj adukacyi BSSR, 1962 (in Belarus.).
2. Ramanovich J. M. [Bibliography concerning research on the language of Kupala and Kolas]. *Belarus. lingvistyka*. 1983. Issue 22. P. 95–104 (in Belarus.).
3. Sakun L. M. [History of Belarusian linguistics]. Minsk : Universitjeckae, 1995 (in Belarus.).
4. Prygodzich A., Prygodzich M. [Linguistic Kupala studies]. In: *Mova – litaratura – kultura* [Language – Literature – Culture] : VII Int. sci. conf. dedic. to the 130th anniv. of J. Kupala and J. Kolas (Minsk, 27–28 Sept., 2012). Minsk, 2012. P. 198–202 (in Belarus.).
5. Karski E. F. [Belarusians] : in 3 vol. Minsk : BelEn, 2007. Vol. 3. Part 2 (in Russ.).
6. [Lastouski V.] [Review]. In: *Kryvič*. 1923. No. 4. P. 60–64. Rev. of T. Hushcha [In Palesie wilderness]. Vilnia, 1923 (in Belarus.).
7. Bajkou M., Nekrashjevich M. [Belarusian-Russian dictionary]. Minsk : Dzjarzhawnae vydavectva Belarusi, 1926 (in Belarus., in Russ.).
8. Kryvich M. [Our Prose in 1926]. In: *Polymia*. 1927. No. 4. P. 202–211 (in Belarus.).
9. Buzuk P. [Language and orthography of Jakub Kolas]. In: *Jakub Kolas u litaraturnej krytycy* [Jakub Kolas in literary criticism]. Minsk, 1926. P. 132–149 (in Belarus.).
10. Cviatkou L. [Janka Kupala as a translator]. In: *Janka Kupala w litaraturnej krytycy* [Janka Kupala in literary criticism]. Minsk, 1928. P. 224–259 (in Belarus.).

11. Zaprudski S. M. [Language editing in Belarus in 1920s as social practice and linguistic reflection]. *Vesnik BDU. Ser. 4, Filologija. Zhurnalistyka. Pedagogika*. 2015. No. 3. P. 29–35 (in Belarus.).
12. Dvarchanin I. [Reader of new Belarusian literature (from 1905)]. Vilnia : Belaruskae vydaveckae tavarystva, 1927 (in Belarus.).
13. Bazylenka A. [Language in Jakub Kolas' early works]. In: *Gistoryja belaruskaga movaznavstva 1918–1941* [History of Belarusian linguistics in 1918–1941] : read. for stud. of philol. fac. : in 2 parts. Minsk, 2008. Part 2. P. 31–43 (in Belarus.).
14. Kolas J. [Language of M. Lynkou based on his novel 'On Red Farm Fields']. In: [Collection of works] : in 20 vol. Minsk, 2012. Vol. 17 : [Journalism. Archives. Essays. Literary criticism]. P. 346–353 (in Belarus.).
15. Chorny K. [Janka Kupala]. In: [Collection of works] : in 8 vol. Minsk, 1975. Vol. 8 : [Journalism of 1923–1944. Diary. Chronicle of life and works]. P. 485–495 (in Belarus.).
16. Glebka P. [On the language of Janka Kupala]. In: *Litaratura i mastactva*. 1946. 10 Aug. (in Belarus.).
17. Matveenka I. K. [Development of Belarusian literary language during 30 years of BSSR]. *Saveckaja shkola*. 1948. No. 6. P. 37–51 (in Belarus.).
18. Krapiva K. [Harmful confusion in language issues]. In: [Collection of works] : in 5 vol. Minsk, 1976. Vol. 5 : [Essays, articles, translations]. P. 133–140 (in Belarus.).
19. Mozol'kov E. [Janka Kupala. Life and works]. Moscow : Sovetskii pisatel', 1949 (in Russ.).
20. Kolas J. [Develop and enrich Belarusian literary language]. In: [Collection of works] : in 20 vol. Minsk, 2012. Vol. 17 : [Journalism. Archives. Essays. Literary Criticism]. P. 561–565 (in Belarus.).
21. Krapiva K. [On some aspects of Belarusian language]. In: [Collection of works] : in 5 vol. Minsk, 1976. Vol. 5 : [Essays, articles, translations]. P. 150–169 (in Belarus.).
22. Krapiva K. K. [Stalin's teaching about language and Belarusian linguistics]. In: *Vestnik Akad. nauk SSSR*. 1951. No. 6. P. 13–20 (in Russ.).
23. Sudnik M. R. [Most important goals of Belarusian Soviet linguistics]. *Pracy Instytutu movaznavstva Akadziejii navuk BSSR*. 1954. Issue 2. P. 5–24 (in Belarus.).
24. Zhyrkevich M. I. [On some style features of syntax in J. Kolas short novel «Swamp»]. In: *Uchen. zap. BGU (Yubileinyi vypusk)*. 1951. P. 165–176 (in Belarus.).
25. Pshyrkow J. S. [Jakub Kolas. Life and works]. Minsk : Vydavectva Akadziejii navuk BSSR, 1951 (in Belarus.).
26. Ivashyn V. V. [Janka Kupala. Works during 1905–1907 revolution]. Minsk : Vydavectva Akadziejii navuk BSSR, 1953 (in Belarus.).
27. Semjanovich A. A. [Prose of Jakub Kolas (pre-October period)]. Minsk : Vydavectva Akadziejii navuk BSSR, 1953 (in Belarus.).
28. Kuchar A. [Literary criticism]. Minsk : Dzjarzhavnae vydavectva BSSR, 1953 (in Belarus.).
29. Mozol'kov E. [Development of Belarusian literary language and works of Jakub Kolas]. *Druzhba narodov*. 1952. No. 3. P. 267–276 (in Russ.).
30. Bazylenka A. M. [Role of Jakub Kolas in development of Belarusian literary language]. In: *Viesci Akadziejii navuk BSSR*. 1952. No. 6. P. 27–36 (in Belarus.).
31. Efimov A. I. [Some aspects of Russian literary language development in XIX – early XX century]. In: *Vopr. yazykoz.* 1953. No. 4. P. 22–42 (in Russ.).
32. Barstok M. [Jakub Kolas and problems of Belarusian literary language]. *Polymja*. Minsk, 1954. No. 3. P. 131–143 (in Belarus.).
33. Zhyrkevich M. I. [On national spirit in J. Kupala's language in poem «Above river Aresa»]. *Uchen. zap. BGU*. 1954. Issue 18. Ser. filol. P. 135–147 (in Belarus.).
34. Zhyrkevich M. I. [On the language of J. Kupala's comedy «Paulinka»]. In: *Dasledavanni pa belaruskaj i ruskaj movah* [Research works on Belarusian and Russian languages]. Minsk, 1958. P. 69–80 (in Belarus.).
35. Nalivajka A. M. [Style and language of Jakub Kolas' short novel «Swamp»]. *Polymja*. 1956. No. 4. P. 143–151 (in Belarus.).
36. Nalivajka A. M. [Speech figures in Jakub Kolas' short novel «Swamp»]. *Uchen. zap. Minsk. gos. ped. inst.* 1956. Issue VI. P. 73–88 (in Belarus.).
37. Kazlova O. V. [On some style and language features in J. Kolas' Polesian short novels]. In: *Uchen. zap. BGU*. 1956. Issue 27. Ser. filol. P. 89–112 (in Belarus.).
38. Aleksandrovich S. [Artists' high standards]. *Litaratura i mastactva*. 1956. 21 Jan. (in Belarus.).
39. Pshyrkou J. S. [Jakub Kolas' short novel «In the circle of life»]. In: *Belaruskaja litaratura: dasledavanni i publikacyi* [Belarusian literature. Research works and articles]. 1958. Vol. 1. P. 116–130 (in Belarus.).
40. Zhurawl'jow V. P. [Linguistic features of characters in trilogy «At the crossroads»]. In: *Vjaliki pjasnjar belaruskaga naroda* [Great voice of Belarusian people] : collect. of works. Minsk, 1959. P. 229–245 (in Belarus.).
41. Pshyrkou J. S. [Jakub Kolas' trilogy «At the crossroads»]. Minsk : Vydavectva Akadziejii navuk BSSR, 1956 (in Belarus.).
42. Nalivajka A. M. [Jakub Kolas' short novel «Swamp»]. Minsk : Dzjarzhavnae vydavectva BSSR, 1959 (in Belarus.).
43. Jarosh M. G. [Drama works of Janka Kupala]. Minsk : Vydavectva Akadziejii navuk BSSR, 1959 (in Belarus.).